

До історії стародавнього виробництва

О.П. Журавльов

СВІЙСЬКИЙ КІНЬ В ОЛЬВІЇ

За кістковими рештками з античного міста Ольвії можна констатувати розведення кількох порід свійських коней у цьому регіоні, а також незначну роль коней в господарстві ольвіополітів в архаїчний, класичний й елліністичний періоди та підвищення цієї ролі в римський час.

Кістки свійського коня трапляються в усіх шарах Ольвії (табл. 1), але в невеликій кількості порівняно з великою та дрібною рогатою худобою ¹.

До цього часу більш-менш повну характеристику коням з Ольвії давав лише В.О. Топачевський ². Він перший звернув увагу на те, що коні могли відігравати більшу роль в господарстві, ніж про це свідчать кісткові рештки. Зростання кількості коней в римський період він зв'язав зі зростанням ролі мисливства в господарстві ольвіополітів у той час. В.О. Топачевський навів морфометричну характеристику кісток коней з Ольвії, але тут скористатися нею практично неможливо, тому що він не розподілив свої матеріали за історичними періодами, і зовсім неясно, з яким із чотирьох періодів, наведених нами (табл. 2), можна порівнювати результати згаданого дослідника. В.О. Топачевський зазначав також, що основна маса знахідок належить до напівтонконогих і тонконогих коней східного типу. Учений виділив кілька кісток скакуна, близького до сучасної арабської породи, і одну кістку від товстоногого коня західного типу, близького до сучасної голландської породи. Він провів також порівняння ольвійських коней з кінями інших місць, зазначивши їх велику подібність. На жаль, відсутність поділу кісток за історичними періодами і біометричної обробки даних привела дослідника до не зовсім вірних висновків, про що йдеться нижче.

Таблиця 1. Перелік знахідок кісток коня свійського з Ольвії (1972—1990)

Ознака	Шари періоду			
	архаїчного	класичного	елліністичного	римського
Частина скелета, кістка				
Мозкові частини черепа	6	6	54	64
Лицеві частини черепа	10	23	148	176
Зуби верхні	19	40	432	236
Нижні щелепи	9	40	268	143
Зуби нижні	22	37	308	273
Хребці	9	27	225	90
Ребра	75	238	504	316
Лопатка	7	25	179	127
Плечова	12	19(1)*	186(6)	135(2)
Променева + ліктьова	25(2)	65(9)	515(81)	407(47)
П'ясткова	8	11	104(3)	58(1)

Ознака	Шари періоду			
	архаїчного	класичного	елліністичного	римського
Тазова	12	37	327	222
Стегнова	16	27(6)	265(61)	189(37)
Великогомілкова	9	43(8)	322(73)	74(28)
Малогомілкова	1	—	4	—
Таранна	10	20	228	156
П'яткова	7(1)	16(2)	225(48)	129(19)
Наколінок	5	5	43	13
Грифельна	16	15	57	149
Інші суглобові	14	29	124	134
Плеснова	17(1)	13	152(2)	127(1)
Метаподії	11	16(1)	104(7)	104(7)
I фаланга	14	25	143(7)	160(2)
II фаланга	8	17	73(1)	77
III фаланга	3	16	75	65
Р а з о м	345	810	5065	3624
Число особин				
Молоді	4	17	51	38
Напівдорослі	6	7	45	23
Дорослі	39	51	200	148
Р а з о м	49	75	296	209
Стан зубного ряду нижніх щелеп				
M ₁ ще немає (молода)	—	—	—	3
M ₂ ще немає (молода)	—	1	3	11
M ₂ прорізується (напівдоросла)	1	—	1	1
M ₂ є (доросла)	1	2	10	10
Усі постійні (доросла)	1	—	4	19
Р а з о м	3	3	18	44

* Тут і далі в дужках наведено кількість кісток, в яких епіфізи ще не приросли (молоді та напівдорослі тварини).

Варто звернути увагу і на думку В.І. Бібікової³, що розміри кісток коней з Ольвії мають велику мінливість, можливо, через наявність кількох порід.

Наявність практично всіх кісток скелета (табл. 1) свідчить, що коней забивали і їхні туші розбирали безпосередньо в Ольвії, але тепер важко визначити, де саме. Оскільки в їжу йшли в основному дорослі тварини, можна говорити про хорошу кормову базу тваринництва.

На городищі східної частини Ольвійської хори Золотий Мис у шарах перших століть нашої ери знайдено поки що єдиний фрагмент черепа коня в усьому античному Нижньому Побужжі, на якому вдалося зняти хоч частину вимірів, що наведено нижче (у мм):

Віддаль від назіон до гнатіон	306
Те саме стрічкою	320
Від крайньої точки орбіти ззовні до гнатіон ліворуч	376,5
Те саме праворуч	382
Довжина шва носових кісток	155
Від верхньоорбітального до нижньоорбітального отворів ліворуч	152

Те саме праворуч	157,5
Від гнатіон до найближчого краю орбіти ліворуч	306,5
Те саме праворуч	313,5
Від нижнього краю орбіти до початку лицевого гребеня ліворуч	106
Те саме праворуч	106
Від нижнього краю орбіти до вершини носового кута ліворуч	116
Те саме праворуч	117
Від гнатіон до вершини носового кута	305
Від середини заднього кінця кісткового піднебіння до лунки між середніми різцями зсередини	259,5
Найбільша ширина лоба	207
Те саме стрічкою	252
Ширина між орбітами спереду біля слізно-верхньощелепного шва	148,5
Ширина між початком лицевих гребенів	161
Ширина між лицевими гребенями по верхньощелепному шву	181
Ширина між задніми краями нижньоорбітальних отворів	88,5
Ширина між передніми краями P ²	71
Ширина між найвужчим місцем діастеми	48,5
Ширина між крайніми різцями на рівні лунок	73,5
Ширина між задніми краями верхньоорбітальних отворів	148
Ширина між M ¹ і M ² ззовні біля краю лунок	131,5
Ширина між задніми краями крилоподібних отворів	51,5
Ширина між вершинами відростків крилоподібної кістки	49
Ширина між серединою M ³ і M ³ по піднебінню	72,5
Ширина між серединою M ¹ і M ¹	71
Ширина лицевої частини ззовні між P ⁴ і M ¹	121,5
Горизонтальний діаметр орбіти від слізно-верхньощелепного шва ліворуч	71,5
Те саме праворуч	73
Горизонтальний діаметр орбіти ліворуч	58
Те саме праворуч	59,5
Найменша ширина виличного відростка лобної кістки по задньому краю орбіт	164
Найменша ширина вилиці	193
Ширина носових кісток на стику лобної, слізної і носової	107
Найбільша ширина носових кісток	107
Те саме на стику носової, слізної і верхньощелепної	195,5
Ширина між вершинами носових кутів	93,5
Верхньощелепна ширина	201,5
Довжина діастеми	102
Альвеолярна довжина зубного ряду ліворуч	176
Те саме праворуч	178

На жаль, автору невідомі аналогічні дані щодо пам'яток, близьких за часом або територією до Золотого Мису, тому будь-які порівняння неможливі.

На основі біометричної обробки даних розмірів і пропорцій кісток коня з Ольвії за матеріалами 1972—1990 рр. (табл. 2) можна дійти висновку, що особливої різниці між тваринами різних історичних періодів поки що не зафіксовано. Проте порівняння цих даних з аналогічними за межами Ольвії, всупереч твердженням В.О. Топачевського, свідчить про неоднорідність цих тварин на території Європи. Зафіксовано відсутність різниці між ольвійськими конями і тваринами катакомбного часу з Матвіївки-1⁴ та її наявність в інших пам'ятках доби пізньої бронзи⁵. Зазначимо, однак, що порівняння проводили за кістками елліністичного періоду Ольвії, оскільки більш ранні шари не дали потрібної вибірки. Можливо, з її появою ця картина зміниться.

Слід констатувати достовірні відмінності ольвійських коней від скіфських коней архаїчного лісостепового Трахтемирівського городища⁶, курганів класичного часу біля Чортомлика⁷ й елліністичного з Неаполя Скіфського⁸.

Таблиця 2. Мілілітність кісток коня з Ольвії (1972—1989)

№ піп	Ознака	Шари періоду					I—III ст. н. е.	
		VI—V ст. до н. е.	V—IV ст. до н. е.	IV—I ст. до н. е.				
1	Альвеолярна довжина P ² —M ³	—	—	3 (168,5—176,5)	172,33 *	1	—	167,00
2	P ² —P ⁴	—	1	91,50	89,63 ± 6,08	2	(82,5—90,0)	86,25
3	M ¹ —M ³	—	—	—	79,80 ± 1,58	3	(72,0—82,5)	78,83
4	Довжина P ²	—	2	(27,5—40,0)	33,75	29	(28,0—38,0)	34,55 ± 0,39
5	Ширина P ²	—	2	(24,5—28,5)	26,50	29	(21,5—26,0)	23,27 ± 0,32
6	Довжина P ³	—	1	—	28,50	9	(24,0—30,5)	27,67 ± 0,81
7	Ширина P ³	—	1	—	27,00	8	(21,5—27,0)	25,25 ± 0,67
8	Довжина P ⁴	—	1	—	25,50	7	(25,5—28,5)	27,64 ± 0,65
9	Ширина P ⁴	—	1	—	25,50	6	(23,5—29,0)	26,67 ± 0,92
10	Довжина M ¹	—	—	—	—	7	(21,5—28,0)	24,86 ± 0,75
11	Ширина M ¹	—	—	—	—	7	(24,5—29,0)	26,86 ± 0,60
12	Довжина M ²	—	—	—	—	9	(23,5—30,0)	25,67 ± 0,63
13	Ширина M ²	—	—	—	—	9	(22,5—28,5)	25,89 ± 0,71
14	Довжина M ³	—	4	(26,5—30,0)	28,00 ± 1,43	36	(21,5—30,5)	26,07 ± 0,38
15	Ширина M ³	—	4	(21,0—26,0)	23,25 ± 1,12	36	(18,0—26,0)	21,39 ± 0,29
16	Альвеолярна довжина P ² —M ³ нижньої щелепи	—	1	—	177,00	3	(149,5—178,0)	165,67
						1	—	158,00

17	Альвеоларна довжина P_2 — P_4 II	—	1	—	93,00	6 (72,5—95,00)	87,42 ± 4,11	2 (74,5—83,0)	78,75
18	Темсаме M_1 — M_3 II	—	1	—	84,00	6 (77,5—84,0)	81,75 ± 1,57	2 (79,0—81,0)	80,00
19	Довжина P_2	(30,0—36,5)	3	(33,0—37,5)	35,25	22 (30,5—36,5)	33,11 ± 0,22	12 (25,5—35,0)	31,50 ± 1,03
20	Ширина P_2	(18,5—26,5)	3	(17,0—20,5)	18,75	21 (16,0—18,5)	17,26 ± 0,25	12 (14,5—19,5)	16,58 ± 0,49
21	Довжина P_3	—	1	(28,0—29,0)	28,50	8 (23,5—29,5)	26,94 ± 0,78	3 (17,0—28,5)	22,50
22	Ширина P_3	—	1	(18,5—22,5)	20,50	7 (16,5—20,0)	18,64 ± 0,65	3 (16,0—16,5)	16,17
23	Довжина P_4	—	1	—	27,00	7 (23,5—28,5)	25,50 ± 1,14	1 —	23,50
24	Ширина P_4	—	1	—	18,50	7 (17,0—20,0)	18,21 ± 0,41	1 —	16,50
25	Довжина M_1	—	1	—	26,00	6 (20,5—26,0)	23,08 ± 1,62	2 (22,0—26,5)	24,25
26	Ширина M_1	—	1	—	18,00	6 (15,0—17,5)	16,67 ± 0,45	2 (16,5—17,0)	16,75
27	Довжина M_2	—	1	—	25,50	5 (24,5—26,5)	25,50 ± 0,75	3 (23,0—25,5)	24,25
28	Ширина M_2	—	1	—	16,50	5 (14,5—17,0)	16,63 ± 0,72	1 —	16,50
29	Довжина M_3	—	2	(21,5—28,5)	25,00	12 (29,5—32,5)	31,00 ± 0,27	5 (28,5—35,0)	31,90 ± 1,09
30	Ширина M_3	—	2	(13,0—14,0)	13,75	14 (13,0—16,5)	14,43 ± 0,43	5 (13,5—16,0)	15,30 ± 0,50
31	Ширина біля передньої суглобової поверхні епістрोфея	—	—	—	—	8 (78,0—85,0)	81,88 ± 1,59	—	—
32	Повна довжина лопатки	—	—	—	—	—	—	1 —	341,00
33	Ширина верхнього кінця (далі — ШВК) II	—	—	—	—	—	—	1 —	167,00
34	Ширина нижнього кінця (далі — ШНК) II	—	5	(84,0—90,0)	86,10 ± 1,82	37 (79,0—96,5)	85,00 ± 0,57	24 (78,0—97,0)	84,81 ± 1,43

№ пп	Ознака	Шари періоду						
		VI—V ст. до н. е.	V—IV ст. до н. е.	IV—I ст. до н. е.	I—III ст. н. е.			
35	Великий діаметр суглобової западини II	2 (59,5—61,0)	5 (50,5—56,0)	54,00 ± 0,79	52 (50,0—61,0)	53,48 ± 0,36	23 (50,5—66,0)	54,63 ± 0,83
36	Малий діаметр II	3 (41,5—48,0)	10 (44,0—48,0)	45,55 ± 0,35	62 (39,0—53,5)	44,75 ± 0,41	27 (39,5—49,5)	45,67 ± 0,66
37	Відношення							
	33 до 32	—	—	—	—	—	1	— 49,00
	34 до 32	—	—	—	—	—	1	— 27,50
39	36 до 34	1	5 (50,0—54,0)	53,10 ± 1,03	31 (44,5—60,0)	50,94 ± 0,59	23 (48,5—64,5)	53,15 ± 0,58
40	36 до 35	2 (41,5—48)	5 (79,5—90,0)	84,45 ± 0,31	47 (72,0—91,5)	83,53 ± 0,52	22 (75,0—89,0)	83,07 ± 1,06
41	Повна довжина плечової	—	—	—	1	— 294,00	1	— 265,00
42	ШВК II	—	—	—	2 (84,0—88,0)	86,00	1	— 88,00
43	ШНК II	6 (80,0—85,5)	3 (77,0—78,5)	77,67	48 (72,0—85,0)	77,39 ± 0,47	20 (67,0—85,0)	73,60 ± 1,51
44	Ширина блока II	6 (70,0—78,0)	3 (70,5—71,5)	71,00	68 (66,5—78,5)	71,39 ± 0,34	29 (63,5—75,5)	66,69 ± 0,72
45	Медальний поперечник блока II	7 (47,0—53,0)	3 (41,5—50,0)	47,00	70 (41,0—56,5)	47,79 ± 0,18	31 (41,5—53,5)	44,94 ± 0,61
46	Поперечник сагітального жолобу блока II	6 (35,5—39,0)	3 (35,0—36,0)	35,50	76 (32,0—40,0)	35,10 ± 0,18	27 (30,0—38,0)	34,24 ± 0,47
47	Відношення							
	42 до 41	—	—	—	1	— 28,50	1	— 33,00
48	43 до 41	—	—	—	1	— 26,00	1	— 28,00
49	44 до 41	—	—	—	—	—	1	— 27,00

50	45 до 44	6	(64,0—69,0)	67,25 ± 0,85	2	(70,0—70,5)	70,25	52	(58,5—75,0)	67,06 ± 0,53	25	(60,0—71,5)	67,04 ± 0,70
51	46 до 44	5	(47,0—50,5)	49,50 ± 0,80	2	(49,0—51,0)	50,00	63	(45,5—53,5)	48,77 ± 0,24	25	(46,0—56,0)	49,30 ± 0,43
52	Повна довжина променевої	1	—	327,0	4	(316,5—333,0)	323,75 ± 3,61	2	(305,5—312,5)	309,00			
53	Зовнішня довжина її	1	—	311,50	1	—	314,00	2	(290,0—203,5)	296,50			
54	ШВК її	1	—	76,00	5	(77,0—87,5)	81,30 ± 1,87	47	(73,5—87,0)	79,42 ± 0,59	30	(70,0—84,5)	76,38 ± 0,77
55	Ширина верхньої суглобової поверхні (далі — ВСП) її	1	—	69,50	4	(73,5—74,5)	74,13 ± 0,87	50	(66,5—80,5)	72,50 ± 0,41	32	(66,5—79,0)	69,66 ± 0,67
56	Медальний поперечник ВСП її	3	(37,5—41,0)	39,50	5	(37—42)	39,60 ± 0,90	85	(34,5—46,0)	38,45 ± 0,24	50	(33,0—42,5)	36,50 ± 0,33
57	Латеральний поперечник ВСП її	1	—	28,00	4	(29,5—33,0)	30,88 ± 1,05	54	(26,5—37,5)	29,80 ± 0,39	27	(24,5—33,0)	30,35 ± 0,53
58	Ширина діафізу її	4	(75,5—79,0)	76,88 ± 1,20	3	(36,0—42,0)	38,33	13	(29,0—41,0)	36,50 ± 0,96	8	(34,0—41,5)	37,06 ± 1,17
59	ШНК її	4	(75,5—79,0)	76,88 ± 1,20	9	(63,0—77,0)	71,56 ± 1,62	62	(67,5—79,5)	72,20 ± 0,43	24	(57,0—76,5)	69,63 ± 1,15
60	Ширина нижньої суглобової поверхні (далі — НСП) її	4	(63,0—68,0)	65,38	9	(54,0—65,5)	61,00 ± 1,60	71	(55,5—67,0)	60,49 ± 0,31	27	(48,0—69,0)	58,87 ± 0,90
61	Відношення												
	54 до 52	1	—	24,50	3	(34,0—25,0)	24,50	1	—	24,00			
62	58 до 52	1	—	11,00	4	(9,0—12,5)	11,50 ± 0,53	2	(11,5—13,5)	12,50			
63	59 до 52	1	—	22,00	4	(22—23,5)	22,50 ± 0,53	2	(22—24,5)	23,25			
64	60 до 52	1	—	18,00	1	—	19,00	2	(18,5—20,0)	19,25			
65	56 до 55	1	—	54,00	4	(49,5—56,5)	53,50 ± 1,20	46	(45,5—59,0)	51,71 ± 0,45	35	(51,5—59,5)	52,67 ± 0,32

№ пп	Ознака	Шари періоду					
		VI—V ст. до н. е.	V—IV ст. до н. е.	IV—I ст. до н. е.	I—III ст. н. е.		
66	57 до 56	1	4	38	29	73,41 ± 0,69	
67	Віддаль від вінцевого від- ростку (далі ВВ) до верх- нього кінця горба ліктьової	—	—	10	4	79,13	
68	Довжина гор- ба II	1	—	11	3	45,33	
69	Ширина гор- ба II	1	—	9	3	27,83	
70	Поперечник на рівні ВВ II	—	4	32	13	60,27 ± 1,07	
71	Відношення 69 до 68	1	—	9	3	61,50	
72	Повна довжи- на п'ясткової	1	5	27	14	215,50 ± 3,94	
73	Зовнішня дов- жина II	1	5	27	15	207,97 ± 3,73	
74	ШВК II	2	8	59	25	46,80 ± 0,62	
75	Поперечник верхнього кішк (далі — ПВК) II	3	8	59	24	31,77 ± 0,31	
76	Ширина діафізу II	1	5	43	23	31,46 ± 0,55	
77	Поперечник діафізу II	—	2	13	7	19,79 ± 0,58	

78	ШНК II	1	—	46,50	7	(46,5—56,0)	49,36 ± 1,43	39	(41,5—52,5)	47,43 ± 0,61	16	(38,5—51,0)	45,81 ± 0,94
79	Поперечник нижнього кінця (далі — ПНК) II	—	—	—	6	(30,0—42,5)	34,75 ± 2,12	33	(31,5—40,0)	35,40 ± 0,35	14	(30,0—38,5)	22,82 ± 0,67
80	Відношення	—	—	—	5	(21,5—23,5)	22,20 ± 0,57	25	(20,0—25,0)	22,52 ± 0,24	13	(17,5—24,0)	21,65 ± 0,64
	74 до 72	1	—	23,00	5	(15,0—16,0)	15,50 ± 0,18	26	(14,0—16,5)	15,31 ± 0,13	14	(11,0—16,5)	14,86 ± 0,53
81	76 до 72	1	—	14,50	5	(22,0—23,5)	22,50 ± 0,25	26	(20,5—24,0)	22,21 ± 0,21	13	(16,0—24,0)	21,27 ± 0,70
82	78 до 72	1	—	22,00	7	(63,5—69,0)	66,36 ± 0,80	49	(62,0—73,0)	66,55 ± 0,35	23	(63,5—74,0)	66,71 ± 0,58
83	75 до 74	2	(67,5—72,5)	70,00	2	(61,5—63,0)	62,25	12	(63,0—74,0)	69,79 ± 1,12	6	(55,5—73,0)	65,00 ± 3,29
84	77 до 76	—	—	—	6	(64,0—76,0)	70,67 ± 3,37	30	(68,5—78,5)	73,23 ± 0,53	12	(70,0—81,0)	74,46 ± 1,10
85	79 до 78	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
86	Довжина куль- шової западини тазу	—	—	—	2	(64,0—66,5)	62,25	59	(55,5—73,5)	63,05 ± 0,47	30	(56,0—70,5)	61,40 ± 0,75
87	Ширина II	—	—	—	2	(59,5—59,5)	59,50	58	(53,5—68,5)	60,58 ± 0,48	27	(52,5—72,0)	58,72 ± 0,63
88	Повна довжина стегнової	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	(398,5—400,5)	399,50
89	ШВК II	1	—	110,50	—	—	—	4	(107,5—114,5)	110,75 ± 1,80	4	(87,0—120,5)	104,25 ± 13,02
90	Ширина діа- фізу II	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	(42,0—44,5)	43,25 ± 1,70
91	ШНК II	—	—	—	1	—	92,00	4	(87,0—93,0)	88,88 ± 1,70	5	(75,5—94,5)	87,70 ± 5,09
92	Відношення	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	89 до 88	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	(30,0—30,0)	30,00
93	90 до 88	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	(10,5—11,0)	10,75
94	91 до 88	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	(22,5—23,5)	23,00
95	Повна довжина великотомілкової	—	—	—	2	(338,0—340,0)	339,0	1	—	340,50	3	(334,5—362,5)	350,00

№ лп	Ознака	Шари періоду											
		VI—V ст. до н. е.	V—IV ст. до н. е.	IV—I ст. до н. е.	I—III ст. н. е.								
96	Зовнішня довжина II	—	1	—	307,00	1	—	316,00	1	—	326,00		
97	ШВК II	—	2	(94,0—96,0)	95,00	4	(88,0—101,5)	93,13 ± 3,16	12	(80,0—99,0)	88,25 ± 1,83		
98	Ширина діафізу II	—	1	—	41,00	14	(37,0—44,5)	40,7 ± 0,83	13	(33,0—42,5)	37,50 ± 0,78		
99	ШНК II	3	(65,5—71,0)	68,83	19	(67,5—76,0)	70,42 ± 0,64	96	(62,0—78,5)	69,85 ± 0,37	35	(60,5—73,5)	66,21 ± 0,67
100	ПНК II	4	(38,5—46,0)	43,00 ± 1,63	18	(41,0—47,5)	43,93 ± 0,39	98	(40,0—52,0)	43,32 ± 0,25	40	(38,0—49,5)	42,65 ± 0,44
101	Відношення												
97 до 95	—	1	—	—	28,00	1	—	—	2	(26,5—27,0)	26,75		
98 до 95	—	1	—	—	12,00	1	—	—	3	(11,5—12,5)	11,83		
99 до 95	—	2	(20,0—21,0)	20,50	1	—	—	—	3	(20,5—20,5)	20,50		
100 до 99	1	—	59,00	17	(60,0—68,0)	62,34 ± 0,51	81	(56,0—72,5)	61,29 ± 0,31	30	(58,5—76,0)	64,03 ± 0,56	
105	Висота гаранної	7	(53,5—63,0)	57,86 ± 1,85	17	(52,5—62,0)	56,34 ± 0,41	167	(50,0—64,5)	55,77 ± 0,23	46	(50,5—61,0)	54,97 ± 0,37
106	ШНК II	6	(50,5—57,0)	53,50 ± 1,00	13	(49,5—57,0)	53,15 ± 0,82	155	(47,0—61,5)	52,05 ± 0,22	39	(46,0—55,5)	48,86 ± 0,49
107	Відношення												
106 до 105	6	(83,0—97,5)	91,92 ± 3,05	13	(91,0—102,5)	94,50 ± 1,53	147	(84,0—102,0)	91,54 ± 0,33	36	(81,5—100,0)	88,21 ± 0,64	
108	Повна довжина на п'ятковій	10	(95,0—111,0)	106,55 ± 2,58	84	(99,0—116,5)	105,24 ± 0,47	84	(99,0—116,5)	105,24 ± 0,47	20	(96,5—113,0)	106,33 ± 0,88
109	Ширина на р'яні ВВ II	4	(46,5—48,0)	47,50 ± 0,53	12	(37,5—50,5)	44,10 ± 0,81	128	(41,0—53,0)	42,88 ± 0,22	28	(37,0—53,5)	44,04 ± 0,98
110	Поперечник там же II	4	(47,5—52,0)	50,25 ± 1,05	12	(46,5—55,0)	49,52 ± 0,69	115	(46,0—55,0)	48,83 ± 0,19	27	(43,0—54,5)	48,81 ± 0,81

111	Повна довжина плеснової	2 (260,0—275,0)	267,50	1	—	260,00	9	(241,0—274,0)	260,33 ± 6,67	8	(251,0—269,5)	261,06 ± 4,09
112	Зовнішня довжина II	2 (251,0—266,5)	258,75	1	—	250,00	8	(234,5—265,0)	252,19 ± 6,62	8	(243,0—264,0)	253,44 ± 3,10
113	ШВК II	5 (48,0—52,0)	49,30 ± 1,15	6	(44,0—52,0)	48,67 ± 2,24	43	(43,0—53,5)	48,10 ± 0,29	26	(42,5—53,0)	47,92 ± 0,80
114	ПВК II	3 (41,0—50,0)	46,17	6	(40,5—48,0)	43,00 ± 1,92	39	(36,5—49,0)	42,20 ± 0,57	24	(37,5—48,5)	43,42 ± 0,69
115	Ширина діафізу II	2 (32,5—33,0)	32,75	2	(31,0—33,5)	32,25	37	(23,5—36,5)	29,83 ± 0,49	26	(27,0—35,0)	30,10 ± 0,65
116	Поперечник діафізу II	—	—	2	(25,5—26,0)	25,75	14	(20,5—26,5)	23,86 ± 0,60	6	(21,5—25,0)	23,00 ± 0,82
117	ШНК II	4 (46,5—50,0)	47,88 ± 0,75	4	(46,5—50,5)	48,75 ± 1,67	51	(43,5—52,0)	47,72 ± 0,38	19	(41,0—51,0)	48,00 ± 0,59
118	ЛНК II	3 (34,5—38,5)	36,33	4	(35,5—37,0)	36,38 ± 0,37	47	(33,5—39,5)	35,74 ± 0,25	19	(32,0—39,5)	36,29 ± 0,43
119	Відношення											
	113 до 111	2 (18,0—18,5)	18,25	1	—	17,00	8	(18,5—19,5)	18,88 ± 0,23	8	(16,5—20,5)	18,81 ± 0,42
120	115 до 111	2 (12,0—12,5)	12,25	1	—	12,00	9	(11,0—13,0)	12,11 ± 0,20	8	(10,0—12,5)	11,56 ± 0,34
121	117 до 111	2 (18,0—18,0)	18,00	1	—	18,00	8	(18,0—19,5)	18,56 ± 0,31	8	(15,0—20,5)	18,31 ± 0,60
122	115 до 112	1	—	1	—	12,40	2	(12,2—12,3)	12,25	8	(10,4—13,0)	11,90 ± 0,34
123	114 до 113	3 (85,5—96,5)	92,67	5	(77,0—94,0)	87,80 ± 4,44	34	(83,0—98,0)	89,92 ± 0,65	24	(85,0—98,0)	90,48 ± 0,70
124	116 до 115	1	—	1	—	84,00	9	(64,0—86,5)	75,67 ± 2,37	6	(71,0—91,0)	77,50 ± 3,50
125	118 до 117	3 (72,5—77,0)	75,17	4	(70,5—78,5)	75,00 ± 2,92	44	(68,0—80,5)	73,96 ± 0,47	19	(71,0—79,0)	75,63 ± 0,63
126	Повна довжина I фаланги передньої	1	—	7	(80,0—89,5)	85,29 ± 1,48	32	(71,0—89,0)	81,20 ± 0,74	17	(74,5—88,0)	81,94 ± 0,81
127	Довжина по середній лінії II											
	113 до 111	4 (70,0—75,5)	73,25 ± 2,40	4	(70,0—75,5)	73,25 ± 2,40	15	(60,5—81,0)	67,77 ± 0,86	7	(67,5—78,0)	73,29 ± 1,73
128	ШВК II	1	—	8	(49,5—56,5)	47,81 ± 1,45	34	(47,5—63,0)	51,45 ± 0,72	16	(46,0—56,0)	48,79 ± 0,71
129	ПВК II	1	—	6	(33,5—37,0)	35,17 ± 0,63	34	(30,5—39,5)	34,07 ± 0,40	16	(31,5—38,0)	34,56 ± 0,60
130	Ширина діафізу II	1	—	7	(32,5—37,5)	35,07 ± 0,78	33	(31,5—41,0)	33,43 ± 0,43	17	(30,0—36,5)	33,68 ± 0,72
131	Поперечник діафізу II	4	(17,0—19,0)	18,13 ± 0,75	16	(18,0—22,5)	18,78 ± 0,35	7	(18,5—22,0)	20,57 ± 0,46		

№ шп	Ознака	Шари періоду											
		VI—V ст. до н. е.	V—IV ст. до н. е.	IV—I ст. до н. е.	I—III ст. н. е.								
132	Ширина НСБ II	1	44,00	7	(41,0—44,0)	42, 860, 43	32	(40,0—48,0)	42,16 ± 0,14	17	(37,5—46,0)	42,41 ± 0,59	
133	Поперечник НСБ II	1	—	5	(22,5—25,0)	23,80 ± 0,47	29	(22,0—26,0)	23,76 ± 0,20	17	(21,5—25,5)	23,62 ± 0,27	
134	Відношення 128 до 126	1	—	7	(61,0—65,5)	63,07 ± 0,82	31	(59,0—71,5)	63,84 ± 0,46	16	(57,5—68,0)	63,37 ± 1,02	
135	130 до 126	1	—	7	(39,5—44,5)	41,71 ± 0,55	31	(37,5—47,5)	40,55 ± 0,45	17	(35,5—46,0)	41,47 ± 0,57	
137	132 до 126	1	—	7	(48,5—54,5)	49,29 ± 0,99	31	(49,5—60,0)	52,62 ± 0,33	17	(45,0—56,5)	52,21 ± 0,47	
138	129 до 128	1	—	6	(64,0—67,5)	66,08 ± 1,08	32	(60,0—73,0)	64,79 ± 0,65	16	(62,5—75,0)	66,84 ± 1,47	
139	131 до 130	1	—	4	(51,5—56,5)	53,38 ± 1,37	15	(51,0—63,0)	54,47 ± 0,95	7	(56,5—64,0)	60,29 ± 1,09	
140	133 до 132	1	—	5	(51,0—57,5)	55,70 ± 1,84	29	(52,0—59,0)	55,93 ± 0,58	17	(52,5—58,5)	55,71 ± 0,35	
141	Повна довжина на I фаланги задньої	4	(76,0—87,5)	18	(77,5—90,0)	81,27 ± 0,88	54	(73,0—90,5)	79,71 ± 0,60	28	(73,5—90,5)	81,29 ± 0,82	
142	Довжина по середній лінії II	6	(68,0—76,5)	71,50 ± 2,46	23	(66,0—83,0)	72,10 ± 1,01	9	(64,0—81,5)	71,50 ± 1,94			
143	ШВК II	4	(51,0—57,0)	54,50 ± 1,49	13	(50,5—59,5)	53,77 ± 0,73	54	(44,5—59,5)	55,88 ± 0,46	30	(42,5—57,0)	51,17 ± 0,66
144	ПВК II	4	(36,5—40,0)	38,25	7	(33,0—42,5)	37,71 ± 0,83	50	(33,0—41,5)	36,32 ± 0,28	30	(31,0—40,0)	35,80 ± 0,53
145	Ширина діафізу II	4	(34,0—36,0)	34,88	13	(30,5—36,5)	33,65 ± 0,65	56	(30,0—38,0)	33,42 ± 0,25	30	(27,0—39,5)	31,63 ± 0,46
146	Поперечник діафізу II	5	(18,0—21,5)	19,20 ± 0,98	23	(17,5—24,0)	19,32 ± 0,31	9	(17,0—22,0)	19,61 ± 0,74			
147	Ширина НСБ II	4	(42,0—45,0)	42,75 ± 1,00	13	(39,0—46,5)	42,54 ± 1,27	54	(38,0—47,0)	41,91 ± 0,29	29	(34,5—46,0)	41,25 ± 0,44
148	Поперечник НСБ	4	(24,5—26,5)	25,00 ± 0,66	12	(22,0—27,0)	24,50 ± 0,29	47	(21,0—27,0)	23,84 ± 0,17	29	(21,0—26,0)	24,00 ± 0,31

149	Відношення 143 до 141	4	(65,0—72,5)	68,13 ± 2,69	12	(61,5—69,0)	65,96 ± 0,66	50	(51,5—72,5)	63,06 ± 0,72	27	(52,5—72,0)	64,50 ± 0,91
150	145 до 141	4	(41,0—46,5)	43,75 ± 1,42	13	(37,0—45,5)	41,46 ± 0,90	54	(37,0—46,0)	40,47 ± 0,27	28	(34,5—45,5)	40,23 ± 0,53
151	147 до 141	4	(51,5—55,5)	53,38	13	(49,5—58,0)	52,42 ± 0,81	52	(48,5—58,0)	51,29 ± 0,32	28	(45,5—57,5)	51,05 ± 0,59
152	144 до 143	4	(67,5—72,5)	70,13	12	(65,5—74,5)	70,25 ± 0,71	48	(62,5—80,0)	67,60 ± 0,53	29	(64,5—77,5)	70,28 ± 0,62
153	146 до 145	5	(50,0—60,5)	56,30 ± 2,96	5	(50,0—60,5)	56,30 ± 2,96	23	(53,0—70,5)	57,84 ± 0,94	9	(56,0—64,0)	59,56 ± 0,90
154	148 до 147	4	(58,5—59,0)	58,63 ± 0,14	12	(52,5—63,0)	57,54 ± 0,68	25	(49,0—68,5)	56,58 ± 2,20	28	(55,5—61,0)	58,18 ± 0,29
155	Повна довжина на II фаланги передньої	—	—	—	5	(43,0—46,0)	44,50 ± 0,31	30	(40,5—49,0)	43,80 ± 0,42	11	(40,0—47,0)	44,64 ± 0,66
156	Довжина по середній лінії II	—	—	—	2	(40,0—41,5)	40,75	17	(38,5—45,5)	41,88 ± 0,79	2	(40,5—41,5)	41,00
157	ШВК II	5	(48,5—54,5)	50,90 ± 1,72	5	(48,5—54,5)	50,90 ± 1,72	29	(43,0—54,5)	49,82 ± 0,68	11	(46,5—56,0)	51,18 ± 1,06
158	ПВК II	3	(30,5—32,5)	31,17	3	(30,5—32,5)	31,17	30	(28,0—35,0)	30,10 ± 0,39	11	(30,0—33,0)	31,41 ± 0,59
159	Ширина діафізу II	—	—	—	5	(42,5—45,0)	43,90 ± 0,61	30	(31,0—47,5)	41,70 ± 0,62	11	(42,0—49,0)	44,68 ± 0,96
160	Поперечник діа- фізу II	—	—	—	2	(21,5—22,0)	21,75	17	(20,0—26,0)	22,91 ± 0,41	2	(21,0—23,0)	22,00
161	ШНК II	5	(46,0—50,0)	48,40 ± 1,15	5	(46,0—50,0)	48,40 ± 1,15	30	(42,0—53,5)	47,70 ± 0,53	11	(46,5—54,0)	49,59 ± 1,01
162	ПНК II	—	—	—	3	(25,5—27,0)	26,17	29	(22,5—28,5)	25,34 ± 0,34	11	(23,0—27,5)	26,23 ± 0,49
163	Відношення 157 до 155	—	—	—	5	(110,0—122,5)	114,50 ± 2,74	29	(100,0—127,0)	112,93 ± 1,01	11	(108,1—121,0)	114,73 ± 1,59
164	159 до 155	—	—	—	5	(94,5—101,0)	98,60 ± 1,95	30	(88,5—107,5)	96,90 ± 0,85	11	(87,5—107,5)	98,68 ± 2,56
165	161 до 155	—	—	—	5	(102,0—114,0)	108,70 ± 2,35	30	(97,0—119,0)	107,30 ± 0,98	11	(102,0—116,5)	111,14 ± 1,60
166	158 до 157	—	—	—	3	(59,0—61,5)	60,00	28	(56,0—65,0)	59,10 ± 0,52	11	(59,0—64,5)	61,41 ± 0,63
167	160 до 159	—	—	—	2	(49,5—50,5)	50,00	17	(48,0—56,5)	51,07 ± 0,67	2	(49,5—50,5)	50,00
168	162 до 161	—	—	—	3	(53,5—56,0)	54,67	25	(48,0—56,0)	52,46 ± 0,40	11	(48,0—58,0)	52,88 ± 0,89
169	Повна довжина на II фаланги задньої	—	—	—	6	(45,0—48,5)	46,83 ± 0,73	28	(42,0—50,0)	45,49 ± 0,43	14	(42,0—47,5)	44,68 ± 0,61
170	Довжина по середній лінії II	—	—	—	3	(40,5—42,5)	41,67	12	(36,0—45,0)	41,83 ± 0,63	3	(37,0—43,0)	40,83

№ пп	Ознака	Шари періоду					I—III ст. н. е.	
		VI—V ст. до н. е.	V—IV ст. до н. е.	IV—I ст. до н. е.				
171	ШВК II	—	6 (48,5—52,5)	50,92 ± 0,45	30 (44,5—56,5)	50,10 ± 0,55	14 (42,0—53,0)	49,75 ± 0,72
172	ПВК II	—	5 (31,5—33,0)	25,80 ± 0,31	27 (29,5—35,0)	31,73 ± 0,31	14 (27,5—32,5)	31,00 ± 0,57
173	Ширина діа- фізу II	—	6 (41,0—45,0)	42,92 ± 0,72	27 (37,5—45,5)	41,29 ± 0,62	14 (39,5—45,5)	41,96 ± 0,62
174	Поперечник діафізу II	—	3 (22,0—23,0)	22,50	13 (20,5—24,5)	23,04 ± 0,52	4 (20,5—23,0)	2 = 0,47
175	ШНК II	—	6 (43,5—50,0)	46,67 ± 1,43	25 (42,0—51,0)	45,58 ± 0,70	12 (40,5—49,5)	4 _{1,00} = 0,70
176	ЛНК II	—	4 (25,0—27,5)	26,00 ± 0,75	26 (24,5—33,0)	26,75 ± 0,41	12 (24,0—27,5)	26,21 ± 0,30
177	Відношення 171 до 169	—	6 (104,0—116,5)	108,75 ± 0,85	28 (103,0—124,0)	109,28 ± 1,07	10 (107,0—119,5)	113,80 ± 1,07
178	173 до 169	—	6 (87,5—99,0)	91,67 ± 2,37	27 (84,5—106,0)	89,54 ± 1,01	14 (86,5—100,0)	94,07 ± 2,09
179	175 до 169	—	6 (93,0—108,0)	99,75 ± 2,55	25 (90,5—118,0)	98,50 ± 1,33	12 (94,0—111,0)	102,93 ± 1,99
180	172 до 171	—	5 (60,0—66,0)	63,20 ± 1,95	27 (59,0—66,5)	62,54 ± 0,42	14 (57,5—65,5)	62,39 ± 0,59
181	174 до 173	—	3 (52,5—56,0)	53,83	12 (51,0—57,5)	54,67 ± 0,74	4 (52,0—56,0)	53,50
182	176 до 175	—	4 (51,0—58,0)	56,00 ± 2,33			9 (52,5—61,5)	57,29 ± 0,93
183	Довжина пе- редньої стінки III фаланги пе- редньої	—	3 (50,5—55,0)	52,00	11 (49,0—51,5)	51,23 ± 0,46	1	— 54,50
184	Ширина II	—	2 (78,0—78,5)	78,25	10 (68,5—81,5)	76,60 ± 1,51	2 (77,5—82,5)	80,00
185	Висота II	—	3 (28,0—30,5)	29,50	16 (25,5—31,5)	27,48 ± 0,47	2 (29,5—30,5)	30,00
186	Відношення 184 до 183	—	2 (142,5—154,5)	148,50	5 (142,0—154,0)	149,70 ± 3,39	1	— 151,50
187	185 до 183	—	2 (54,5—60,5)	57,50	10 (51,0—59,5)	54,70 ± 1,41	1	— 54,00

редньої стінки III фаланги задньої	1	54,00	7	(51,0—56,5)	53,71 ± 1,03	23	(48,0—59,0)	51,49 ± 0,69	11	(49,5—59,5)	54,00 ± 0,76
189	Ширини II	69,00	4	(70,5—77,5)	74,13 ± 2,40	20	(66,0—84,0)	73,70 ± 1,20	10	(68,0—84,5)	75,80 ± 1,97
190	Висота II	28,50	8	(26,5—31,5)	28,88 ± 0,88	29	(24,5—33,0)	27,62 ± 0,52	14	(26,5—31,0)	28,61 ± 0,46
191	Відношення 189 до 188	128,00	4	(137,0—143,0)	140,38 ± 2,40	11	(126,0—150,0)	141,00 ± 3,49	10	(129,5—158,5)	141,95 ± 4,58
192	190 до 188	53,00	7	(47,0—59,0)	54,29 ± 2,11	21	(48,0—59,0)	53,60 ± 0,70	11	(48,0—56,5)	53,18 ± 1,50
193	Висота в холці, см	135,50	7	(127,5—135,0)	132,00 ± 1,04	34	(118,0—142,5)	136,10 ± 1,48	30	(121,0—151,5)	133,56 ± 1,48

* Тут і далі наведено: кількість вимірів (межі міжливості), середнє арифметичне ± його помилка, %

Отже, в районі Ольвії і в скіфських лісо-степових і степових племен були різні породи свійських коней.

Цікаво, що немає різниці між конями римського періоду з Ольвії та черняхівськими з лісостепу України⁹. Поки що важко встановити причину. У той же час є відмінності між ними та кельтськими конями з Манхінга, Німеччина¹⁰.

Порівняння з матеріалами більш пізнього часу свідчать, що ольвійські коні римського часу мали менші за розмірами кістки, ніж коні з Київської Русі (Середнє Подніпров'я) і Золотої Орди, але більші, ніж середньовічні лісові¹¹.

Отже, можемо констатувати, що порідний склад ольвійських коней античного Нижнього Побужжя не мав аналогів у ранній час на суміжних територіях. У римський період аналоги є лише серед лісостепових черняхівських коней.

Для характеристики коней за остеологічними матеріалами з археологічних пам'яток використовують дві градації: а) поділ на групи за висотою в холці на підставі вимірювання цілих трубчастих кісток^{12,13}; б) поділ за відотною шириною діафізу трубчастих кісток¹⁴ і перших фаланг¹⁵.

За першою градацією абсолютні величини наведено в табл. 2, відносні — у табл. 3.

Таким чином, в Ольвії основна кількість знахідок належала малорослим і середнім коням. Дуже дрібні знайдено лише в елліністичних шарах, рослі — в римських.

За другою градацією розподіл ольвійських знахідок 1972—1990 рр. наведено в табл. 4.

Отже, в Ольвії основна кількість знахідок за першою градацією походить від малорослих та середніх коней. Дуже дрібні трапляються лише в елліністичних шарах, рослі — в римських. Найбільша різноманітність за цим показником спостерігається в елліністичних і римських шарах. Очевидно, це пояснюється насамперед величиною вибірки. Проте не виключено, що відіграло свою роль зростання достатку населення, одним із проявів якого стала закупка різних порід коней в інших місцях.

За другою градацією найбільша різноманітність також спостерігається в елліністичних і римських шарах, але тут не менше дають і класичні, можливо, через зростання вибірки. «Найбіднішими» в цьому плані були архаїчні шари Ольвії, що можна пояснити як величиною вибірки, так і загальним станом економіки на перших етапах колонізації. Яке з цих пояснень більш вірне, покажуть майбутні дослідження.

Особливо цікавими знахідками в Ольвії у 1972—1990 рр. були чотири метаподії з розкопу «Р-25» римського часу. Знайдена у 1983 р. плеснова кістка мала повну довжину 264 мм,

зовнішню — 257 мм та індекс ширини діяфізу до зовнішньої довжини 13 %. Отже, вона належала товстоногому коню, за інтерпретацією В.О. Топачевського¹⁶, — західного типу, близького до сучасної голландської породи. Наявність фаланг від товстоногих коней також може свідчити про можливість завезення таких коней з території Західної Європи. Безумовно, ольвіополіти мали дуже широкі торговельні зв'язки.

У 1984 р. було знайдено 3 п'ясткові кістки з повною довжиною 243, 234 і 226 мм, зовнішньою — відповідно 236, 227,5 і 219 мм та індексами ширини діяфізу 10,9, 12,8 і 12,4 %, що відповідає групі вкрай тонконогих коней східного типу. Подібні знахідки в Ольвії, зроблені раніше, В.О. Топачевський зарахував до мулів. А от В.Й. Цалкін аналогічні кістки в Середній Азії зарахував до куланів. Оскільки в доступних нам остеологічних колекціях скелети мулів відсутні, а у скелетів куланів п'ясткові значно поступаються своєю довжиною знайденим в Ольвії кісткам, зробити будь-які висновки про ці знахідки дуже важко. Поки що ці кістки зараховано до коней.

Отже, можна констатувати за відносною шириною діяфізу трубчастих кісток і перших фаланг наявність в Ольвії кількох порід свійських коней, можливо, з різних місць Європи. Проте для остаточного висновку щодо складу порід цих тварин ще дуже мало даних.

Очевидно, ольвіополіти використовували одного й того самого коня і в упряжі, і як верхову тварину, залежно від обставин. Швидше за все, спеціалізації порід не було. Імовірно, винятком міг би бути рослий кінь з римських шарів, якого слід було б зарахувати до верхових. Утім, для остаточних висновків поки що дуже

Таблиця 3. Відносні розміри кісток за першою градацією

Градація	Розмір кісток, см	Шари			
		архаїчні	класичні	елліністичні	римські
Дуже дрібні	112—120	—	—	3	—
Дрібні	120—128	—	1	4	7
Малорослі	128—136	1	6	9	9
Середні	136—144	2	—	18	13
Рослі	144 см і вище	—	—	—	1

Таблиця 4. Розподіл ольвійських знахідок за другою градацією

Градація	Шари			
	архаїчні	класичні	елліністичні	римські

За відносною шириною трубчастих кісток

Крайня тонконогість	—	—	—	4
Тонконогість	1	—	3	6
Напівтонконогість	1	3	19	6
Середньоногість	—	3	10	7
Напівтовстоногість	1	—	2	1
Товстоногість	—	—	—	1

За відносною шириною перших фаланг (лутових кісток)

Крайня тонконогість	—	—	—	6
Тонконогість	—	5	18	6
Напівтонконогість	1	13	55	—
Середньоногість	—	1	4	31
Напівтовстоногість	—	—	—	3
Товстоногість	1	1	3	—

мало даних. На жаль, в античних джерелах не зазначено про розведення коней саме в Нижньому Побужжі. Тому ці питання нині не можна вирішити.

Взагалі, враховуючи велику різноманітність коней в Ольвії, можна стверджувати, що ольвіополіти приділяли цим тваринам велику увагу, в усякому разі значно більшу, ніж свідчить відсоток кісток коней серед свійських тварин.

¹ Журавльов О.В. Дрібна рогата худоба Ольвії // Стародавнє виробництво на території України. — К., 1992. — С. 154—179.

² Топачевський В.О. Фауна Ольвії // Зб. праць Зоол. музею. — 1956. — № 27. — С. 61—129.

³ Бібікова В.І. Фауна Ольвії та її периферії за матеріалами розкопок 1935—1948 рр. // АП УРСР. — 1958. — № 7. — С. 143—155.

⁴ Журавлев О.П. Домашние и дикие млекопитающие по костным остаткам из поселения катакомбной культуры Матвеевка-1 // Древности степного Причерноморья и Крыма. II. — Запорожье, 1991. — С. 188—199.

⁵ Цалкин В.И. Домашние животные Восточной Европы в эпоху поздней бронзы. Сообщение 3 // Бюл. МОИП. Отдел биол. — 1972. — № 77. — Вып. 3. — С. 60—71.

⁶ Белан Н.Г. Фауна Трахтемирівського городища // Археологія. — 1982. — № 38. — С. 50—63.

⁷ Журавлев О.П. Костные остатки млекопитающих из курганной группы Чертомлыка // Алексеев А.Ю., Мурзин В.Ю., Ролле Р. Чертомлык (Скифский курган IV в. до н. э.). — К., 1991. — Прил. 10. — С. 347—364.

⁸ Цалкин В.И. Домашние и дикие животные из Скифского Неаполя // СА. — 1954. — № 20. — С. 253—287.

⁹ Цалкин В.И. Древнее животноводство племен Восточной Европы и Средней Азии // МИА. — 1966. — № 135. — С. 157.

¹⁰ Voessneck J., Drisch A., Meyer-Lemppenau U., Ohlen E.W. Die Tierknochenfunde aus dem Oppidum von Manching. Die Ausgrabungen in Manching. Herausgegeben von Werner Krämer. — Wiesbaden, 1971. — Bd. 6. — 332 s.

¹¹ Тимченко Н.Г. К истории охоты и животноводства в Киевской Руси (Среднее Поднепровье). — К., 1972. — 204 с.

¹² Витт В.О. Лошади пазырыкских курганов // СА. — № 16. — С. 163—205.

¹³ Цалкин В.И. Фауна из раскопок в Гродно // МИА. — 1954. — № 41. — С. 211—236.

¹⁴ Браунер А. Материалы к познанию домашних лошадей России. I. Лошадь курганных погребений Тираспольского уезда Херсонской губ. Equus Goschkewitschi mini // Зап. Императ. об-ва сельского хозяйства Южной России. — Одесса, 1916. — Т. 86, кн. 1. — С. 49—184.

¹⁵ Топачевський В.О. Зазн.праця. — С. 65—69.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Цалкин В.И. Древнее животноводство... — С. 145—147.

Одержано 21.11.1997

О.П. Журавлев

ДОМАШНИЙ КОНЬ В ОЛЬВИИ

По остеологическим материалам из античного города Ольвия можно констатировать разведение в этом районе нескольких пород домашних лошадей, а также незначительную роль домашних лошадей в хозяйстве ольвиополитов в архаический, классический и эллинистический периоды и возрастание этой роли в римское время.

O.P. Zhuravliov

DOMESTIC HORSE FROM OLBIA

The article deals with description of domestic horses, the bones of which were found during the archaeological excavations of the antique city of Olbia in the Lower Bug area. It is defined several races of horses in Olbia as well as minimal role of domestic horse in the Olviopolites' household in the Archaic, Classical, and Hellenistic periods. Development of horse breeding took place in the Roman time.